

Escornalbou,

vuit segles i mig d'història

EZEQUIEL GORT

El convent i castell d'Escornalbou encara avui presideix un ampli territori a cavall de les comarques del Baix Camp i del Priorat, una fortalesa que al seu dia esdevingué el cap i centre d'una baronia formada per set poblacions, a banda i banda de la serra de l'Argentera: l'Argentera, Coldejou, Duesaigües, Riudecanyes i Vilanova d'Escornalbou al Baix Camp, Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella al Priorat.

Avui el castell és un espai que resta molt transformat, gràcies a la gairebé continuada habitació al llarg dels segles, però sobretot pel pas d'Eduard Toda, que li donà la fisonomia que té actualment.

ESCORNALBOU

La fotografia ens mostra una vista bastant inèdita del conjunt d'Escornalbou i del seu entorn. En primer terme hi veiem la galeria o mirador construït amb les restes de l'antic claustre romànic que contrasta amb la pedra vermella de sauló (o saladó) molt característica d'aquesta part del Baix Camp.

La vista de tot el monument d'Escornalbou és especialment atractiva quan un es pot fer abast de la seva dimensió.

Fotografies:
Rafel López Monné

Les altres tres fotografies ens mostren una de les estances que es poden visitar. La majoria estan organitzades com a petits museus: destaquem la biblioteca, les cambres, i el celler.

Sala amb una bona col·lecció de ceràmica catalana.

Portalada romànica de l'església del monestir.

Fotografies: JM Rovira

Es diu que a mitjan segle XII, Escornalbou era un paratge cobert per un gran bosc, i que abans de la conquesta cristiana hi havia un castell que controlava aquell territori i el defensava davant els cristians, instal·lats ja a la plana del Camp de Tarragona. Va caure poc abans de la conquesta de Siurana, però els musulmans, o almenys alguns, no devien abandonar aquelles terres ja que el gran i dens bosc els servia d'amagatall; es diu que llavors es van convertir en bandits, fins que els cristians els van vèncer en una gran batalla en la qual participà en persona, fins i tot l'arcàngel Sant Miquel. Hom també vol recordar l'indret precís on esdevingué el memorable combat, un racó encara avui conegut com el coll de la Batalla. La llegenda, doncs, com en tants altres llocs, envolta els orígens d'Escornalbou. La llegenda, de pas, explica perquè el 1170 la muntanya fou donada a Déu i a Sant Miquel, cosa que es va fer per mitjà d'una donació reial al canonge de la seu de Tarragona, Joan de Santboi, el qual la va rebre amb l'obligació de restaurar i poblar l'indret, bastir una església sota el patronatge de Sant Miquel i instaurar-hi una comunitat religiosa agustina, com també aixecar una fortificació on es poguessin defensar.

Joan de Santboi, doncs, devia refer en primer lloc el castell, situat al cim de la muntanya d'Escornalbou, on avui trobem la capella de Santa Bàrbara i on encara es poden observar alguns senyals que ens recorden la fortificació que hi hagué en el passat. Mentre que al replà immediat es bastí l'església i la resta de dependències, que inicialment serien el claustre, la sala capitular, l'hostal, el refetor, la cuina i vuit cel·les. Al mateix temps es devia iniciar la colonització del territori, una operació que sembla que va ser molt lenta, sobretot pel que fa a la canònica que, fundada el 1170, fa l'efecte que no funcionà de manera definitiva fins gairebé una trentena d'anys més tard, el 1198. La canònica, igual que la de la catedral de Tarragona, d'on eren els primers canonges, pertanyia a l'ordre de Sant Ruf.

Joan de Santboi va ser prior de la nova comunitat fins que morí, el 1206. El succeí un canonge dit Arnau i després Bertran de Déu, un canonge lligat a una de les nissagues feudals del territori, amb possessions tant a la baronia d'Escornalbou com a la baronia veïna d'Entença. El 1219 els canonges renunciaren als seus drets a mans de l'arquebisbe de Tarragona i això féu que, més endavant, l'arquebisbe es retingués el títol de prior i es convertís des d'aleshores en senyor de la baronia d'Escornalbou. Pel que fa al castell, pràcticament no va tenir mai un ús militar, tot i que la gent de la baronia participà en les guerres del seu temps. La fortificació s'hagué de reparar en algunes ocasions a causa del mal estat, com ara a principis del segle xv i especialment a l'època de la Guerra Civil, quan a més s'hi posaren guardes.

La canònica s'hi mantingué fins el segle xvi, quan la davallada del nombre de canonges no féu possible la continuïtat. Així doncs, el 1574, en què restava un sol canonge, l'arquebisbe l'oferí als franciscans observants, però no l'acceptaren i més endavant, el 1580, es féu l'ofertament als franciscans recol·lectes que sí que l'acceptaren. Tot i així, el darrer canonge hi residí fins la seva mort, el 1584. Es diu que el nou convent sempre va disposar d'una petita comunitat formada només per mitja dotzena de frares i que només als darrers temps sembla que arribaren a la dotzena. Es diu també que ells van ser els iniciadors de la biblioteca d'Escornalbou que amb el temps va arribar a posseir uns dos mil volums i nombrosos manuscrits i documents. Actualment, el que es conserva d'aquest fons documental és a Barcelona i a l'arxiu provincial dels franciscans de Catalunya. Els llibres conservats són a la biblioteca de Tarragona i, molts dels corals, al museu de la catedral de Tarragona. Les rendes que generava la baronia i que fins llavors havia rebut la canònica, en no poder passar a mans de la nova comunitat –a causa del vot de pobresa franciscà– restà per l'arquebisbe,

excepte les fundacions per misses, que quedaren per les parròquies de la baronia i en part es dedicaren a la construcció i manteniment del seminari. Es van fer obres de consolidació i de reforma en diverses ocasions, però també n'hi hagué en sentit contrari, com ara després de la Guerra dels Segadors, quan el 1654 es manà l'enderroc del castell, tal com va passar també en aquell moment a moltes altres fortificacions del país, com ara les del castell de Siurana.

El 1686 l'arquebisbe hi fundà una casa de missioners per a franciscans observants. Es diu que això provocà una certa resistència per part de la comunitat de frares franciscans recol·lectes que fins aleshores havien poblat el convent. Fou el primer Col·legi de Missions fundat a la península. La presència de la nova comunitat s'allargà fins entrat el segle XIX i acollí bastants frares. És probable que en alguns moments n'hi hagués una quarantena que, sumats a altres assistents durant les setmanes que feien exercicis espirituals, els obligà a fer obres de reforma i ampliació del recinte, que arribà a posseir fins a seixanta cel·les. En algun moment, potser durant les obres fetes al llarg del segle xviii, o potser a les del 1818, a causa d'un terratrèmol, van desfer el claustre romànic de l'antiga canònica i en reutilitzaren la major part de la pedra. El convent patí les guerres del segle XIX: durant la del Francès, els francesos l'assaltaren i saquejaren. Durant el Trienni liberal, el 1823, l'hagueren d'abandonar durant poc temps i més tard, el 1835, després de les notícies alarmants que els arribaren sobre la crema de convents a Reus, els frares l'abandonaren definitivament.

El 1836 unes milícies liberals procedents de Reus van fer esclatar dos barrils de pólvora que van fer volar part de la volta de l'església, de la sala capitular i un petit campanar. La gent de la rodalia llavors es dedicà a espoliar el que restava del convent. Més endavant fou desamortitzat i el 1843 el comprà el vicecònsol

anglès a Tarragona, John Bridgman, interessat en l'explotació de les antigues mines que hi havia prop del cim de la muntanya i que mostrà una certa estima pel convent, o si més no, el 1847 féu publicar un opuscle que recollia la seva història. L'empresa de Bridgman, però, féu fallida el 1848 i Escornalbou restà pràcticament abandonat. El 1844 també hi promogué l'explotació d'una mina Josep Alberich, de Reus, que també fracassà. D'aquesta manera arribem a les primeres dècades del segle XX.

El 1911 comprà les ruïnes Eduard Toda, que féu una restauració a partir d'uns criteris absolutament lliures, com ara les restes del claustre, que convertí en mirador, o la sala capitular que transformà en capella, o bé les torres fantosiques que féu bastir, potser per donar un cert aire de castell medieval al que havia estat un convent, entre altres obres, com l'enderroc del que quedava de la sagristia i de la capella del Sagrament.

El 1926 Eduard Toda cedí Escornalbou a l'arquebisbat de Tarragona per convertir-lo en seminari d'estiu o bé per residència arquebisbal, condicionat però al seu usdefruit i el dret a ser-hi enterrat. El 1936, ja durant la guerra, Toda ho devia considerar nul i el cedí de nou, aquest cop a la Generalitat de Catalunya com a residència d'estudiants i artistes.

Després de la guerra, però, el 1941 l'arquebisbat féu ús de la cessió anterior i, malgrat les protestes de Toda, va vendre Escornalbou al comerciant de Reus, Josep M. Llopis. Anys més tard passà a mans del Banco Urquijo i, finalment, el 1982, gràcies a la pressió dels veïns dels pobles que havien format la baronia, Escornalbou fou adquirit per un consorci de la Diputació de Tarragona i la Generalitat de Catalunya. I així, fins avui. ■

ESCORNALBOU

Retrat d'Eduard Toda i Güell (Reus, 1855 - Poblet, 1941) que es conserva a Escornalbou.

